

**Simulaciona turbulencija u
Srbiji vrtoglavo se širi, tom
sveopštem metežu nema kraja.**

Obrad Savić

Kao što se Bodrijar ratosiljao Fukoa pišući *Zaboraviti Fukoa*, cenimo da bi i solidan deo poštovalaca *Simboličke razmene i smrti* ili *Za kritiku političke ekonomije znaka*, sopstvenu iritiranost knjigama kakve su *Cool Memories*, *Prozirnost zla*, te, recimo, *Iluzija kraja*, ili pre četiri godine originalno objavljeni *Savršen zločin*, najradije artikulisao usklikom poput: "Do đavola s Bodrijarom!". Istini za volju, oni promućurniji ne samo što nisu imali strpljenja da dočekaju knjige prošarane rečenicama kao što je: "Realnost je ◀1>kučka.", ◀/1> nego su još u sam osvit izdavačke poplave naslova iz Bodrijarove tzv. druge faze digli ruke od jednog — na osnovu njegovih ranijih radova tako su mnogi mislili — od najinteresantnijih autora onoga što se smotreno (mada ne suviše precizno) naziva francuskim poststrukturalizmom.

Savršen zločin je deseta kod nas prevedena knjiga Bodrijarova (devet iz druge faze), što, uzmemo li u obzir da su se sva ta izdanja odigrala počev od 1991, Bodrijara čini možda i najprevođenijim piscem u Srbiji s kraja veka. Raskrivanje porekla i uzroka tog afiniteta, o kojima smo očekivali da ponešto pročitamo u pogovoru indikativnog naslova ("Poslednja adresa: Žan Bodrijar, Srbija"), osuđeno je da zasad tavori u ne-

razboru gromopucatelne retorike Obrada Savića (g. Savić, mora se priznati, gotovo da je uspeo da nas općini jednom, iz perspektive njegove obaveštenosti, verovatno bodrijarovskom strategijom: tekst pogovora štampan je na sprskom, a pripadne mu napomene na engleskom jeziku!). "U politički kalendar Evrope restaurativne snage Srpstva ulaze u momentu kada se komunizam survao u sopstvenu prazninu... Taj nestrpljivi duh ne priziva neki novi smisao, već je samo apel, žestina antagonističkog uskrsnuća; on neodgovorno izvrće logiku provokacije, a lokalni gest pobune privodi globalnom prostoru uvek pretećom urgentnošću" — veli između ostalog g. Savić, čije estetsko-semantičke lupinge, piruete i *crescenda* sličnog tipa ostavljamo po strani (beležeći, usput, da je dotični na str. 200 uveo značenjsko razlikovanje između kruženja i cirkulisanja ("Rasterećeni referencijalne obaveze, znači slobodno kruže i, u sveopštoj simboličkoj razmeni, cirkulišu"), što, možda — "a što ne bi moglo? sve može" — treba da nagovesti i podvojenost *Beogradskog kruga* i *Belgrade Circle-a?*) da bismo pažnju upravili ka nečemu što nam se čini daleko drastičnijim. Negde pri kraju pogovora, dok u nemiru prosvetiteljske egzaltacije otkriva kako su "kod nas" u novije vreme na niskoj ceni tekovine zapadne demokratije, g. Savić piše: "Liberalne vrednosti i demokratski zakoni, ljudska prava i pacifizam, seksualno zlostavljanje i politička korektnost odbacuju se kao postkolonijalni trikovi" (str. 219). Spremni smo da prihvatimo preko 83.33% (5/6) tačnosti tog tvrđenja. Međutim, oko njegovih 16.66% (1/6) moramo se sporiti sa g. Savićem. Po nama, naime, i bez bog zna kakve istreniranosti u igri

◀1>Žan Bodrijar, *Savršen zločin*, Beograd 1998, Časopis *Beogradski krug*, prev. E. Ban, str. 13. ◀/1>

pronadite uljeza, lako upada u oči (tako da ih probada) da seksualno zlostavljanje narušava koherenciju niza — "kod nas" prognanih — bazičnih elemenata zapadne političke običajnosti. Benevolentnost prema seksualnom zlostavljanju, štaviše, vidimo upravo kao jednu od najčvršćih karika u kontinuitetu srpskog vladajućeg svetonazora, onog koji ostalih pet stavki iz Savićevog niza percipira kao postkolonijalne trikove. Svakako, klasične pristalice naukovanja "bečke delegacije" (V. Nabokov) predložile bi da ne ustajemo protiv uvrščivanja seksualnog zlostavljanja u spisak "postkolonijalnih trikova", već da ga shvatimo ponajpre kao omašku, kadru da utre put do bitnih informacija o izvesnim trenucima u istoriji proizvođačke subjektivnosti koja iza njega pulsira. Odmah recimo: Savićevo ubrajanje seksualnog zlostavljanja u korpus ovde odbačenih (a u zapadnom svetu temeljnih) vrednosti, najverovatnije jeste omaška, i to nastanjena hermeneutičkim plenom, ali nipošto onakvim kakvim bi se psihoanaliza naslađivala. Po nama, ona je značajna zato što potpuno ogoljuje — to čini manje nametljivo i omaška sa kruženjem i cirkulisanjem — brzopletost (možda je to ta "uvek preteća urgentnost"?) i nemar pisanja u koje je uključena. Krajnji rezultat takve "receptije" Bodrijara jeste pothranjivanje predrasude po kojoj je neophodno da se teza o arbitrarnosti znaka potvrdi (ili barem potkrepi) nesuvislošću tekstova koji je zastupaju.

No, mora se primetiti da Bodrijar ne obeshrabruje takvu vrstu pisanja. U knjigama koje su usledile nakon *Simboličke razmene i smrti*, minuciozne analize savremene kulture, postavljene na propitivanju funkcionisanja simboličkog poretka, bivaju napuštane, i to u početku radi istraživanja na simetričnom preokretanju nekih tradicionalnih pojmovnih opozicija (najupornije na stavu o zavedenosti subjekta od strane <2>objekta</2>), potom u korist tvrdoglavog suprotstavljanja opšteprihvaćenim mnenjima (najslavnije je bilo tvrđenje da se rat u persijskom zalivu uopšte nije dogodio, koje je Kristofer Noris nazvao "primerom neodoljive imbecilnosti"), da bi se napokon prispelo do tekstualnog košmara koji vrvi od neinventivnih besmislica umotanih u oblantu "filozofskih" stremljenja ka neizrecivom (tako, recimo, na str. 78 *Savršenog zločina* čitamo: "Da bi se u isti mah shvatile potpuna pozitivnost sveta i iluzija te čiste pozitivnosti, treba biti pozitivniji od pozitivnog"), posve banalnih variranja nekih proslavljenih sentenci (npr., na početku *Savršenog zločina* Bodrijar se nemaštovito poigrava sa važnim pitanjem iz §7 Lajbnicovih *Načela prirode* pišući: "Danas je suštinsko pitanje: 'Zašto postoji ništa, a ne nešto?'; a sećamo se kako su Lajbnicove reči "pourquoi il y a plus tôt quelque chose que rien?" doživele nadahnutu interpretaciju u Hajdegerovom *Uvodu u metafiziku*; Bodrijarovo premetanje Helderlina u: "Tamo gde raste spasonosno, raste i opasnost", takođe zavređuje da bude pomenuto u tom kontekstu), ili apokaliptički profilisanje mistagogije (opet otvaramo *Savršen zločin*, str. 54: "Neko vreme smo držali smrt i sudbinu na odstojanju, a danas sudbina

<2>Daglas Kelner je još 1989. upozorio na Bodrijarovo, u osamdesetim godinama progredirajuće, zatvaranje u sistem binarnih opozicija, imenujući taj fenomen kao okretanje ka metafizici. "Bodrijar privileguje jednu stranu binarne opozicije i ocrnjuje onu drugu. Takvo binarno mišljenje i konceptualizacija su, međutim, visoko problematični i treba da budu dekonstruisani" (Douglas Kellner, *Jean Baudrillard: From Marxism to Postmodernism and Beyond*, Stanford 1989, Stanford University Press, str. 178). </2>

kulja ka nama kroz ekrane nauke... Ali, naravno, kao u tragediji, toga ćemo postati svesni tek u poslednjem trenutku.”) — ukratko: od mnogo, nepodnošljivo mnogo, praznog hoda.

Dakle, mi smatramo da je Bodrijarovo (nakon 1976) prelaženje na fluidnije i rasterećenije (kako to govore njegovi sledbenici), tj. manje argumentativne i neobaveznije forme pisanja, u domaćoj, spram linije manjeg otpora nikad rezervisanoj, sredini (u kojoj čak i krupne konceptijske polemike izgledaju kao da su izrežirane u svrhu međusobnog, na prečac, legitimisanja suprotstavljenih aktera; pitanje da li je neko uopšte kompetentan da bi predstavljao stanovište tradicionalizma, *praxis*-a ili postmodernizma se skida s dnevnog reda činjenicom da se potvrđan odgovor podrazumeva ukoliko se sa njim nadmeće oko toga da li je ispravno da monopol nad kulturom pripadne, već prema deklarisanosti pripadnosti takmaca, tradicionalistima, *praxis*-ovcima ili postmodernistima) odjeknulo — ima li se u vidu Bodrijarova etabliranost na Zapadu — kao poziv sa najvišeg mesta da se batali svaki pokušaj iole usredsređenijeg obrazlaganja vlastitih, ili, u njihovom nedostatku, interpretiranja tuđih teza (*praxis*-ovci su takavog pozivara mogli imati u Ernstu Blohu (*S još nije P* — po tom modelu trebalo je da bude izgrađena njegova utopijska logika, proleterska alternativa formalnoj logici), koji, nekim čudom, nije ovde naišao na jači odziv: izgleda da je ipak bilo jednostavnije — izvinjavamo se odista malobrojnim izuzecima — zidati karijerice na korektnom prepričavanju nekih ključnih mesta iz mladog Marksa).

Pored toga što su ponudili ovde svarljivu viziju "postmodernog" pisanja, Bodrijarovi kasniji radovi su se domaćoj javnosti ukazali i kao relativno bezbolan način (čitanje laganog štiva ne može se opteretiti zahtevom za predanošću) da se zadobiju opšte predstave ne samo o entitetu "Bodrijar", nego, da stvar bude gora, i o svemu onome što se, s pravom ili ne, uvrežilo kao s njime povezano (ceo talas novije francuske teorije).

★

Bodrijarov epistemološki prelom, koji je bio ozvaničen knjižicom *Zaboraviti Fukoa* (1977), obeležen je ne samo sukobom sa Fukoom, nego i kritikom, po Bodrijaru fukoovski inspirisanog, frojdo-marksističkog redukcionizma kakav su sredinom sedamdesetih kreirali Delez i Gatari, ili Liotar: kod Fukoa se sve "svodi na *neku vrstu* moći — a da taj pojam nije prethodno ograničen i očišćen — kao što se kod Deleza sve svodi na *neku vrstu* želje, ili kod Liotara na *neku vrstu* intenziteta: to su skrhani pojmovi, ali oni ipak ostaju čudesno ne-taknuti u njihovom tekućem <3>prihvatnju". </3>

Pomalo neobična okolnost pratila je Bodrijarovu preporuku da se Fuko zaboravi. Bodrijar je, naime, samo godinu dana ranije, u petom poglavlju *Simboličke razmene i smrti*, pisao da je "Fukoova analiza jedno od suštinskih mesta one prave istorije kulture, one Genealogije Diskriminacija u kojoj će rad i proizvodnja, početkom XIX veka, odigrati presudnu ulogu" (Delez, a naročito Liotar, nisu ni u *Simboličkoj razmeni* bili srećne ruke). I zaista, na brojnim mestima te knjige on se oslanja na Fukoa kao na nekoga ko je udario temelje razobličavanju licemerja liberalnog humanizma, otvoreno se u svom istraživanju služeći njegovom pojmovnom aparaturom, a da pri tom ne dovodi u sumnju neophodnost Fukoovog insistiranja na pitanjima moći. Bodrijar, čak, u drugom poglavlju *Simboličke razmene* ("Poredak simulakruma") upozorava da se teorija simulacije praktično ne može izolovati od teorije moći, jer "simulakrumi nisu samo igra znakova, oni podrazumevaju i društvene odnose i društvenu moć".

Međutim, "Poredak simulakruma" — za koji su neki (npr. Dagens Kelner, za koga je Bodrijarovo raskidanje sa Fukoom bilo neočekivano) tvrdili da sledi Fukoovu istorizaciju *epistémè*-a — ovde je od značaja i zbog toga što u njemu Bodrijar, zapravo, vrši izvesno pregrupisanje perioda iz Fukoovog sledovanja *epistémè*-a, kako bi otvorio jedan plan za savremeno doba, koje kod Fukoa ostaje izvan posebnog razmatranja. Po Bodrijaru, od renesanse naovamo postojala su tri reda simulakruma: podražavanje (do industrijske revolucije), proizvodnja (industrijsko doba) i simulacija (sadašnjost, vreme vlada-

<3>Jean Baudrillard, *Forget Foucault*, New York 1987, Semiotext(e), trans. Nicole Dufresne, str. 39. </3>

vine kôda), kojima odgovaraju prirodni, tržišni, odnosno, strukturalni zakon vrednosti. Uporedimo li ovu periodizaciju sa onom koju Fuko iznosi u *Rečima i stvarima*, uočićemo da bi po Bodrijaru period renesansne *epistémè* i onaj klasicističke bili udruženi u renesansnom simulacionom modelu, dok bi period moderne *epistémè*, završni kod Fukoa, sada pripadao središnjoj eri industrijskog simulakrura. Bodrijar to u *Simboličkoj razmeni* ne oglašava kao preinaku u odnosu na Fukoa, i nije uopšte isključeno da je on tada verovao kako svojim rešenjem vrši korekciju koja ne pokazuje Fukoovu manjkavost, već ima važnosti samo u okviru njegovog vlastitog rada. Ipak, time se odigralo Bodrijarovo odvajanje od Fukoa, i to tako da su u njega diskretno upisani svi oni prigovori koji će godinu dana kasnije eksplodirati u *Zaboraviti Fukoa*.

Bodrijarova kritika Fukoa organizovana je kao negiranje sposobnosti potonjeg da putem fokusiranja disciplinskih praksi, kakvo je preduzimao u svojim najprovokativnijim knjigama, uhvati specifičnost savremenog doba. Tako *Zaboraviti Fukoa* — čijih pedesetak šljafni, napisanih u trenutku u kome Fuko počinje da uživa opšte uvažavanje (nakon objavljivanja *Nadzirati i kažnjavati*), prosleđuju onu vrstu štimunga kojom se uglavnom odlikuju avangardistički manifesti — otpočinje konstatacijom da je Fukoova teorija kontrole *passé*: "to je majstorska, ali zastarela teorija". Fukoov "majstorski" diskurs o moći (čiju snagu Bodrijar visoko vrednuje) dolazi prekasno, pošto sa erom simulacije moć više ne obitava na pozornicama fukoovskih zapleta, u klinikama, ludnicama, zatvorima, državnoj administraciji i sličnim institucijama, nego se, raspršena kroz kôdove i medije, transformiše u *simulakrume* moći, u znake *mrtve moći*: "ova sveopšta opčinjenost moći, kako na delu, tako i u teoriji, toliko je snažna upravo zato što je reč u opčinjenosti jednom mrtvom moći za koju je karakterističan istovremeni 'efekat uskrsnuća' (na opscen i parodičan

način) svih već viđenih oblika moći — posve nalik na seks u pornografiji... Fuko demaskira sve krajnje ili uzročne iluzije koje se tiču moći, ali on nam ništa ne kazuje *поводом симулакрума саме <4>моћи*". </4>

Dakle, teoretičaru koji teži aktuelnosti, prelazak iz epohe proizvodnje u epohu simulacije (reprodukcije) nameće promenu objekta istraživanja. Ukotvljavanje u institucijama moći, čak i ako se ne preza od upuštanja u njihovo najtananije analiziranje, više nikako ne zadovoljava — jer su one vezane za oblikovanje industrijskog doba i proizvođačke paradigme. Bodrijar je takav uvid obavezao na ostavljanje po strani čitavog problemskog spektra koji se pružao od *Sistema objekata* (njegove prve knjige) do *Simboličke razmene*, na pravljenje reza koji je on sam u *Drugom od istoga* (1987) imenovao kao "zaokret u pravcu sfere znaka, simulakrura i simulacije" (kao i većina autora koji su napustili svoja polazna stanovišta, Bodrijar odbija da to nazove rezom ili prelomom, već svoje delo radije sagledava u kontinuitetu, kao "spiralu opšteg zaokreta"). Taj obrt vodio je i ka promeni istraživačkog ambijenta. Slika teoretičara kao figure koja zatreperi od ushićenja kad god njeno kratkovidno oko spazi neku prašnjavu hartiju, i koja troši svoje zdravlje komunicirajući u neizvetrenim prostorima sa sebi sličnim spodobama — takođe pripada pre-simulacionom društvenom modelu: "dok oni sede po bibliotekama, ja vreme provodim u pustinjama i na putevima. Dok oni crpu teme iz istorije ideja, ja sadržaj izvlačim samo iz sadašnjeg trenutka, iz živosti na ulicama ili prirodnih <5>lepota"; </5> i gledanje televizije, premda ovde nije naznačeno, predstavljaje bitnu metodološku stavku u Bodrijarovoj drugoj fazi.

Novo stanovište se, pre nego što je dovelo do knjiga za koje u prvom pasusu nismo imali reči hvale, ispoljilo kroz splet autoritativno izvedenih teorija koje su, operišući između polova simulacije i realnog, nagoveštavale sumrak svake referen-

<4>ibid., str. 61 i 40. Iako je *Zaboraviti Fukoa* odigrala ulogu finalnog obračuna, Bodrijar će i u kasnijim knjigama umeti da — onako, uzgred — uputi poneku jetku opasku na Fukoov račun. Tako u *Simulakrumima i simulaciji* Bodrijar piše da Fukoov panoptizam ne dobacuje, u stvari, ni do industrijskog doba: "Oko televizije nije više izvor apsolutnog pogleda, a ideal kontrole više nije ideal prozirnosti. Ovaj još podrazumeva izvestan objektivni prostor (prostor renesanse) i svemoć jednog despotskog pogleda". (Žan Bodrijar: *Simularkumi i simulacija*, Novi Sad 1991, Svetovi, prev. Frida Filipović, str. 33) </4>

<5>Žan Bodrijar, *Amerika*, Beograd 1993, Buddy Books & Kontekst, prev. Mila Baštić, str. 63. </5>

cijalnosti u savremenom svetu. To se pre svega odnosi na briljantnu zbirku eseja *Simulakrumi i simulacija* (1981), koju nećemo preценiti ukoliko kažemo da teško da se filozofski diskurs (Bodrijar slovi za sociologa, no, konceptualni sloj njegovog pisanja ipak je formiran kroz pozicioniranje spram tradicionalnih filozofskih problema), inače — usled zadojenosti mitom o nužnosti vremenske distance kako bi se nešto udostojilo filozofskog pretresanja — nepopravljivo naklonjen antikvitetima, ikada pre nje sa takvom otvorenošću i originalnošću posvetio fenomenima masovne kulture (kao kontra-primeri padaju nam na pamet Adornova arogancija prema džezu, ili Markuzeova u pogledu bit-pokreta).

Ako bismo sada potražili zajednički koren onih elemenata koji dezorjentišu Bodrijarov diskurs u spisima novijeg datuma, onda bismo morali uprti prstom u sam koncept simulacije. Definišući stvarno kao "ono što je moguće ekvivalentno <6>reprodukovati", </6> i time ga postavljajući kao etapu u evoluciji izvesnog nestvarnog — što znači: rastrojavajući sam pojam stvarnog, okrećući ga protiv njega samog (dekonstruišući ga?) — Bodrijar je doveo do reči već decenijama nadiruće iščezavanje delotvorne snage načela stvarnosti. Međutim, postavljajući potom na središte scene pojam simulacije, ne bi li njime opisao dešavanja u svetu opadajuće stvarnosti, Bodrijar, paradoksalno, oživljava načelo stvarnosti. Simulacija, shvaćena kao proizvođenje simptoma (*Simulakrumi i simulacija*), drukčija je od pukog pre-

tvaranja, koje, iako prikriva "pravo" stanje, još uvek ne narušava sâmo razlikovanje između "pravog" i "nepravog"; simulacija je u tom pogledu zloćudnija, ona zamagljuje granicu između autentičnog i proizvedenog. Ali ni ona je ne briše! Jer, sam pojam proizvedenog simptoma razumljiv je isključivo ukoliko se pretpostavlja njegovo razlikovanje od pojma autentičnog, *stvarnog* simptoma, što znači da je relativno stabilna distingviranost onog stvarnog, zapravo, u njegovoj upotrebi *a priori* postulirana. Stoga, svaki put kada se pomene simulacija, preko jezika se, gotovo nečujno, prevale i stvarnost... Kao što Hegelov gospodar ne sme da usmrti roba, tako ni simulacija ne može da eliminiše stvarnost: stvarnost je istina simulacije. S druge strane, čini se da su uzorni fenomeni današnjice, koje je Bodrijar centriranjem sopstvenog rečnika oko termina simulacije nastojao da analizira, doista na dobrom putu da potpuno umaknu vladavini stvarnog, ali i da ga razvlaste. Bilo da je u pitanju neproverljivost dvanaest hiljada stranica izveštaja koji o svom poslovanju naftna kompanija *Exxon* podnosi na zahtev američke vlade (*Fatalne strategije*), opskurni video-zapis kao najverodostojnija informacija o suđenju i pogubljenju bračnog para Čaušesku (*Iluzija kraja*), televizijski auditorijum kao jedina publika utakmice za Kup evropskih šampiona koja se zbog zabrane uzrokovane huliganstvom odigrava pred praznim tribinama (*Prozirnost zla*), ili već neki drugi primer iz Bodrijarove riznice, na delu je subverzija principa stvarnosti, i ne vidi se da bi procesija takvih fenome-

<6>Žan Bodrijar, *Simbolička razmena i smrt*, Gornji Milanovac 1991, Dečje novine, prev. Miodrag Marković, str. 88. Takvo određenje stvarnog, veli Bodrijar, proističe iz naučne i industrijske racionalnosti, iz njihovih zahteva za tačnim ponavljanjem određenog procesa pod određenim okolnostima, odnosno, za postojanjem "univerzalnog sistema ekvivalenata". Striktno uzet, "po isteku ovog procesa reproduktibilnosti, stvarno je ne samo ono što se može reprodukovati nego i *ono što je već i reprodukovano*. Hiperrealno." (loc. cit.)</6>

na morala biti milosrdna prema njemu, prolazeći kroz (u tom pogledu obavezanu) simulaciju kao kroz inicijacijski stupanj, u hodu ka ustanovljenju nečeg drugog, nečega što bi se samo analoški dalo nazvati drugom stvarnošću.

Nažalost, za Bodrijara, kao i za sve konzervativce ovog sveta, naziruća prevlast tog nečega što se simulacijom začelo, nije ništa drugo do katastrofa: "Katastrofa predstavlja ukidanje uzroka (a to ovde znači: ukidanje referentne tačke, prestanak vladavine načela stvarnosti — b.r.) ... U katastrofu nikada ne vode uzroci, već pojave, kada se povezuju same sa sobom (u katastrofu, dakle, vodi simulakrum, pošto je on pojava bez 'pokrića', bez pretpostavljene stvari po sebi koja bi je 'odašiljala', sklona horizontalnom povezivanju i uklapanju sa drugim takvim <7>pojavama</7> — b.r.)". Poslednji stav, uzet u paru sa Bodrijarovim određenjem katastrofe, daje dobar povod tvrđenju da je Bodrijar sopstvenu prikraćenost (zbog ustrajavanja na simulaciji) za instrumente kojima bi ispitivao poodmaklije stadijume predrugojačivanja stvarnog, upravo kompenzovao time što ga (predrugojačivanje) lakonski proglašava za katastrofu.

Obremenivši na taj način svoj diskurs eshatološkom komponentom, Bodrijar se, kako vreme odmiče, sve napadnije trudi da ubedi čitaoce kako je, eto, istorija krenula nizbrdo, kako će nas teror entropije sve progutati, kako će nastupajući kraj sveta biti užasan, kako će se silovito i mistično Drugo objektivirati maltene u liku kosmičkog nihilatora itd. Ushtednemo li da, isprovocirani takvom prognostikom, prema Bodrijaru budemo sasvim okrutni, u pomoć ćemo pozvati Frojdove reči s kraja drugog poglavlja *Totema i tabua*, po kojima je paranoidna sumanutost karikatura filozofskog sistema.

Ipored svega toga, teško bi bilo reći da Bodrijar nije svestan da mu nešto izmiče, da nešto ostaje izvan njegovog teorijskog

vidokruga. Prilično jasna potvrda tog uverenja jeste izvrstan esej o Endiju Vorholu, "Mahinalni snobizam" iz *Savršenog zločina*, zahvaljujući kome se ova knjiga nikako ne sme ignorirati. Vorhol je, elem, taj koji je po Bodrijaru dospao do "paradoksalnog stadijuma drugosti doterane do savršenstva". Kako je to Vorholu pošlo za rukom? Opisujući Vorhola kao nekoga ko je putem čiste, automatizovane figuracije derealizovao svet, Bodrijar ovako odgovara na to pitanje:

Vorhol, kaže dalje Bodrijar, ne predstavlja svet već je njegov deo, "njegov fragment u čistom stanju". Iz tog razloga on je, sugeriše pisac *Savršenog zločina*, sa stanovišta umetnosti potpun promašaj, dok je, ukoliko ga se gleda kao odraz sveta, "sa-

Vorhol se razlikuje utoliko što nema sumornu viziju koja se vezuje za našu naturalističku predrasudu, već uživa u tom stanju figuracije kao u drugoj prirodi. Mašina bi morala biti nesrećna, jer je potpuno otuđena. Vorhol to nije: on otkriva sreću mašine koja se sastoji u tome da se svet učini još iluzornijim nego ranije. Upravo je to sudbina svih naših tehnika: učiniti svet još iluzornijim. Vorhol je to shvatio, shvatio je da je mašina tvorac potpune iluzije modernog sveta, i upravo zato što je s radošću prihvatio tu mahinalnu figuraciju pošla mu je za rukom neka vrsta transfiguracije, dok umetnost koja sebe doživljava kao umetnost samo igra ulogu vulgarne simulacije. (97)

vršeno svedočanstvo".

Trebalo bi, dakle, biti Vorhol da bi se opisao Vorhol. Ali, ako se ne biva Vorholom, onda ne samo što se Vorhol ne može opisati, nego se znatno umanjuju i šanse da se dođe do "paradoksalnog stadijuma drugosti doterane do savršenstva". Bodri-

<7>Žan Bodrijar, *Fatalne strategije*, Novi Sad 1991, KZNS, prev. Mihailo Vidaković, str. 131. Već pred različitošću Amerike Bodrijar demonstrira stereotipno evropejsko intelektualno držanje: "Mi fanatici esetetike i smisla, kulture, mirisa i zavodjenja, mi za koje je lepo jedino ono što je duboko moralno, i zanosno jedino herojsko razlikovanje prirode i kulture, mi koji smo nepopravljivo vezani za draži kritičnosti i transcendencije, doživljavamo mentalni šok i nečuveno olakšanje kad otkrijemo koliko je opčinjavajući ne-smisao, to vrtoglavo otkaćinjanje koje vlada kako u pustinjama tako i u gradovima" (*Amerika*, str. 118). Zavodljivost ne-smisla je, naravno, još jedna opsena kojom dolazeća katastrofa parališe kritičku ofanzivu toga "mi", na koje, kako izgleda, Bodrijar sve više računa u svostvu svoje najvernije publike. </7>

Vorhol je jedna takva mašina, izvanredna mašina koja filtrira svet, čineći da se on pojavi u svojoj materijalnoj jasnoći.

Niko ne može opisati tu mašinu. To bi podrazumevalo doslovno saučesništvo, mašinsko saučesništvo sa Vorholom. Međutim, nema svako tu sreću da bude mašina. (98)

jar bi tako — pomalo nalik modernoj umetnosti za koju se u "Mahinalnom snobizmu" kaže da svoj maksimum dostiže s Dišanom, kad namesto intendirane razgradnje umetničkog dela "jednim jednim potezom (držačem za flaše) estetizuje čitavo polje svakodnevnne realnosti" — usled rečenog "nemanja sreće", bio neko ko je u želji da se otvori ka dešavanjima u sferi kôda i medija, izvršio, u stvari, samo intelektualizaciju oblasti koje su njima određene (to su, uostalom, činili i mnogi drugi).

Priznanje nemoći da se mašinski "filtrira svet" — koje je, u neku ruku, priznanje nemoći da se izgura vlastiti, uslovno rečeno, projekat — koliko god da je pokazivanje slabosti, toliko je i odraz snage, snage jednog mišljenja koje ima priliku da lagodno posmatra kako njegove glavne kategorije i termini prelaze u široko prihvaćen žargon — čime se verifikuje njegova originalnost. Ona, kada se jednom već prepozna, ne može biti opovrgnuta nikakvim ličnim priznanjem.

Napokon, šta je to savršen zločin? Savršen zločin je još jedno ime za katastrofu; to je definitivno istrebljenje realnog "aktuelizovanjem svih podataka, transformacijom svih naših činova i svih događaja u čistu informaciju". Jedina moguća odbrana, po Bodrijaru, nalazi se u širenju radikalne iluzije sveta, iluzije da stvarnost nije nestvarna i uređena od strane i u svrhe ne-subjektivnih sila. Zločin nad zločinima sastojao bi se u usmrćivanju te iluzije, u njenom rastvaranju u realnosti. No, u prvom pasusu *Savršenog zločina* saznajemo da se baš to dogodilo i da će ova knjiga predstavljati rekonstrukciju tog zločina. Da li to onda znači da se katastrofa već desila? Nije u *Savršenom zločinu* uvek lako razlučiti piše li Bodrijar iz postapokaliptičkog doba, ili je još uvek s ove strane, u stanju iščekivanja. Jedan pasaż kao da pruža dokaz da je ispravna ova druga opcija:

Biće, što znači da još uvek *nije*, ili, naprotiv, baš zato što smo mislimo da *nije* već odavno *jeste*, ili tako već nekako...

Ne možemo a da na kraju ne spomenemo da je u *Savršen zločin* uvršten i esej "Ne sažaljevajmo Sarajevo" koji je domaćoj publici poznat od ranije. U njemu se nalazi jedna od najlucidnijih analiza uzroka zapadnjačke neefikasnosti u suzbijanju bosanskog rata: "Treba otići tamo gde se proлива krv da bi se se-

Odakle ćemo crpsti svoju energiju koja se mobilise u mreži, ako ne iz demobilizacije svojih sopstvenih tela, iz dokidanja subjekta i materijalne supstance sveta?

Jednog dana će sva ta supstanca možda biti pretvorena u energiju, a sva ta energija u čistu informaciju. Biće to, u izvesnom smislu, završni *acting-out*, *total achievement*, konačno rešenje. (48)

bi ponovo stvorila realnost. Svi ti 'prolazi' koje prokrčujemo da bismo im poslali svoje namirnice i svoju 'kulturu' zapravo su prolazi očajanja kroz koje uvozimo njihove žive snage i njihovu nesreću" (148). Međutim, neumerena naklonjenost determinizmu dovodi Bodrijara do toga da u toj materiji posvuda nalazi precizno razrađene planove, to jest da negira gotovo svaku mogućnost slučaja. Tako su nastale neke od vrlo bizarnih teorija zavere, kakva je (u tekstu o Sarajevu) ona da su Srbi, "kao nosioci etničkog čišćenja, oštrica Evrope u nastajanju", ili ona proletošnja o tome kako je "Milošević izvršilac evropske politike".

Ko zna, možda je stvar ipak samo u tome što nam zbog dugogodišnjeg bolovanja od viška realnosti nedostaje tankočutnosti za Bodrijarov pesimizam?